

Valodas loma reģiona attīstībā

Svetlana Djačkova
M.A.soc.

Integrētas reģiona attīstības būtiska sastāvdaļa ir dažādu iedzīvotāju grupu līdzdalība savas valsts un reģiona dzīvē. Valodu prasme šajā kontekstā ir svarīgs komunikācijas līdzeklis un resurss, kas dod indivīdam lielākas iespējas piedalīties valsts sociālajā, ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē. Par vienu no cilvēkresursiem, kas ir viena no integrētās reģiona attīstības prioritātēm, varētu būt uzskatīta valoda kā tīkls, kas mūsdienu apstākļos, tāpat kā izglītība, jaunās tehnoloģijas iegūst arvien lielāku lomu reģiona potenciāla veidošanā, atstāj lielāku iespaidu uz reģiona sociālo, ekonomisko un kultūras attīstību. No integrētas un demokrātiskas reģiona attīstības viedokļa ir svarīgi arī saglabāt iedzīvotāju valodas identitāti un saglabāt viņu valodu un kultūru priekš nākamajām paaudzēm.

Valoda vispirms ir komunikācijas līdzeklis, kas veicina indivīdu un grupu savstarpējo saprašanos, kopējās "dzīves pasaules" veidošanos (Habermass, 1984). Bez tam valodas zināšanas ietekmē arī reģiona sociālo un ekonomisko attīstību. Mūsdienu ekonomiskā attīstība lielā mērā ir atkarīga no indivīdu komunikācijas un mobilitātes darba tirgū (Gellner, 1983). Savukārt šī komunikācija un mobilitāte ir iespējama pateicoties sabiedrībā vai kopienā iedzīvotāju pieprasītas valodas vai valodu zināšanām. Literatūrā ir pasvītota arī valodas loma iedzīvotāju nacionālās identitātes stiprināšanā, pilsoniskās apzinības veidošanā, vērtību kopības padziļināšanās procesā. Tiek uzsvērts, ka valodas prasme palīdz izprast citu kultūru atšķirības un tuvojies citu tautu vērtībām, kas ir nepieciešams etnisko grupu savstarpējai komunikācijai un nacionālajai saskaņai (Dodd, 1995, Finlayson, 1999, Shibutani, Kwan, 1965).

Šis raksts apkopo maģistra pētījuma rezultātus, analizējot valodas aspektu integrētā reģiona attīstībā. Pētījums turpina diskusiju Latvijas sabiedrībā par valodas jautājumiem, pievēršot uzmanību tam, kā valodas zināšanas, praktiskais pielietojums varētu veicināt reģiona attīstības dažādus aspektus un kādā veidā valodu neprasme ierobežo reģiona attīstības iespējas. Analīze ir balstīta uz Latgales reģiona piemēra izpēti, izmantojot dažādas socioloģisko pētījumu metodes: teorētiskās literatūras izpēti, statistikas datu un pētījumu rezultātu analīzi, novērojumus, lauka pētījumu. Lauka pētījums tika veikts 2000.gada martā Daugavpilī. Šī metode ietvēra sevī līdzdalības novērojumu divās ģimenēs Daugavpilī (latviski runājošajā un krieviski runājošajā), intervijas ar ekspertiem, institūciju dokumentu analīzi un novērojumus pilsētā. Līdzdalības novērojums savukārt ietvēra sevī nestandartizētas intervijas ar ģimenes locekļiem un viņu sociālo attiecību partneriem un novērojumus.

Valodu tirgus Latgalē: situācija un pārmaiņas

Latgales reģiona daudznacionālais sastāvs un valodu daudzveidība veido šā reģiona savdabību un unikalitāti. Pēc oficiālās statistikas datiem, nelatvieši reģionā veido ap 60% no reģiona iedzīvotāju skaita, vislielākā etniskā grupa ir krievi (43% iedzīvotāju) un Latgalē ir arī

vislielākais poļu un baltkrievu īpatsvars. Latgale ir vienīgā teritorija pasaulē, kurā var būt lietota, saglabāta un attīstīta latgaliešu valoda un kultūra.

Latgales iedzīvotāju zems latviešu valodas zināšanu līmenis mudina izteikt pieņēmumu, ka ar valodu saistītas problēmas reģionā ir aktuālas. 1999. gada aprīlī Baltijas Datu nama (turpmāk tekstā – BDN) sadarbībā ar Latviešu valodas apguves valsts programmu (turpmāk tekstā – LVAVP) veiktās aptaujas “Valoda” rezultāti liecina, ka Latgalē latviešu valodu augstākajā un vidējā līmenī¹ pārvalda ap 38% respondentu, Rīgā – ap 32%, savukārt pārējos reģionos – vidēji 43 – 47% (BDN, LVAVP, 1999). Latgalē ir vislielākais respondentu skaits, kas latviešu valodu vispār neprot (13%) (sk. 1. tabulu). Savukārt to latviešu īpatsvars, kas krievu valodu pārvalda brīvi (78%), Latgalē ir ievērojami lielāks, nekā visā Latvijā (55%) un citos reģionos, un praktiski nav krievu valodas neprātēju.

1. tabula. Latgales reģiona iedzīvotāju latviešu un krievu valodas zināšanas (kopējais valodas prasmes rādītājs, %).

	Trešā (augstākā) pakāpe	Otrā (vidējā) pakāpe	Pirmā (zemākā) pakāpe	Valodu neprot
Respondentu, kuru <u>dzimtā valoda ir latviešu</u> , krievu valodas zināšanas (n=141)	78.2	17.5	4.3	0
Respondentu, kuru <u>dzimtā valoda ir krievu</u> , latviešu valodas zināšanas (n=178)	12,3	25,6	49,5	12,6

Avots: Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja, Baltijas Datu nams, Latviešu valodas apguves valsts programma, 1999. aprīlis.

Latviešu valodas apguves motivāciju un iespējas būtiski samazina valodas vides trūkums. Latgalē nelatviešiem ir vismazākās iespējas dzirdēt latviešu valodu sadzīvē, uz ielas (pēc iepriekš minētās aptaujas datiem, uz jautājumu “Cik daudz latviešu valodu Jūs dzirdat sadzīvē...?” Latgalē atbildi “ļoti daudz”, “diezgan daudz” sniedz 35,5%, Latvijā –70%), darbā Latgalē - attiecīgi 38%, Latvijā – 58%), kas ir liecinājums latviskas vides trūkumam.

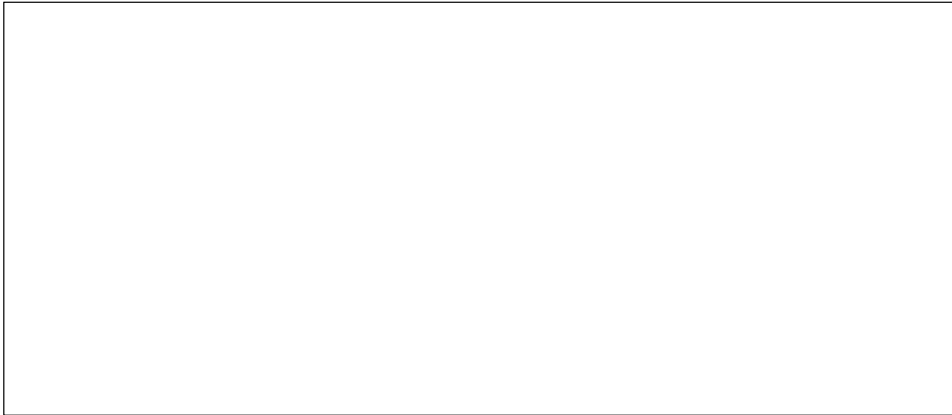
Pēdējos gados veikto aptauju dati liecina, ka Latgalē to iedzīvotāju skaits, kas latviešu valodas zināšanas uzskata par svarīgām, ir mazāks, salīdzinot ar citiem reģioniem. Bez tam, respondentu vidū Latgalē ir mazāks krievu cilvēku skaits, kas uzskata, ka latviešu valodu zināt ir svarīgi. Bez tam, pēc pētījuma “Valoda” datiem, kopš 1997. gada Latgalē pakāpeniski samazinās to cilvēku skaits, kas uzskata, ka latviešu valodas brīva pārzināšana ir “svarīga” vai “diezgan svarīga” (no 94,4% 1997. gadā līdz 89,0% 1999. gadā).

Neskatoties uz šādām tendencēm, tomēr nevar secināt, ka reģionā ir vērojama negatīva attieksme pret latviešu valodu un nevēlēšanās to iemācīties. Pēc dažādu aptauju datiem, vidēji 70-94% Latgales iedzīvotāju uzskata, ka latviešu valodu zināt ir “ļoti svarīgi” vai “diezgan svarīgi”. Pēc BDN sadarbībā ar LVAVP veiktās aptaujas “Valoda” datiem, 1997.-1999. gadā vēlēšanos uzlabot savas latviešu valodas zināšanas izteica no 67 līdz 75 procentiem Latgales respondentu. Ap 70%

¹ Dati ir iegūti no respondentu savu latviešu valodas zināšanu pašvērtējuma atsevišķi runāšanai lasīšanai un rakstīšanai. Anketas lapā tika iekļauti atbilstoši varianti, kas atbilst valodas zināšanu atestācijas pakāpēm (zemākajai, vidējai un augstākajai). Kā kopējais valodas prasmes rādītājs tika lietota matemātiski vidējā vērtība no respondentu sniegtajiem runāšanas, lasīšanas un rakstīšanas pašvērtējumiem (BDN, LVAVP, 1999).

no respondentiem, kas pauda vēlmi uzlabot latviešu valodas zināšanas, vēlētos pārvaldīt valodu brīvi. Tāpat kā Latvijā, pakāpeniski uzlabojas Latgales iedzīvotāju latviešu valodas zināšanas, pieaugot valodas pratēju skaitam vidēji par 2-4% gadā.

1.attēls. “Cik, Jūsaprāt, ir svarīgi, lai Latvijas iedzīvotāji brīvi pārzinātu latviešu valodu?, krievu valodu, angļu valodu?” (“ļoti svarīgi,” diezgan svarīgi”, % no kopējā respondentu skaita)

Avots: Valoda. Latvijas iedzīvotāju aptauja, Baltijas Datu nams, Latviešu valodas apguves valsts programma, 1999.aprīlis.

Pēc dažādu aptauju datiem Latgalē ir lielāks cilvēku skaits, kas uzsver krievu valodas zināšanu svarīgumu, salīdzinot ar citiem reģioniem, izņemot Rīgu. Tas ir saistīts galvenokārt ar lielu krievu tautības iedzīvotāju īpatsvaru reģionā. Arvien vairāk Latgales iedzīvotāju apzinās nepieciešamību brīvi pārzināt angļu valodu (no 67% 1997.gadā līdz 71% 1999.gadā). Tas ļauj secināt, ka angļu valodas loma Latgalē aizvien palielinās.

Kaut arī Latvijas valodu tirgū kopumā latgaliešu valoda nav populāra, Latgalē tās vērtība aizvien pieaug. No vietējiem latgaliešu valodas un kultūras ekspertiem un Latgales izcelsmes iedzīvotājiem nereti var dzirdēt, ka latgaliešu valoda, kura tiek lietota, nav pareiza un ir piesārņota; pastāv bažas par latgaliešu valodas izmiršanu. Latgaliešu valodas aizsardzības jomā aktīvi darbojas Latgales pētniecības institūts, kā arī Latgaliešu kultūras biedrība. Pēdējos gados tika dibināta Latgales kultūras centra izdevniecība. Latgales pētniecības institūtā strādā Latgaliešu valodas darba grupa, kura kopš 1997.gada ir rakstījusi priekšlikumus Saiemai iekļaut jaunajā Valsts valodas likumā noteikumus, saskaņā ar kuriem, būtu nodrošināts latgaliešu valodas lietojums kultūras, izglītības un reliģijas sfērā un būtu iekļauts latgaliešu valodas priekšmets obligātajā skolu programmā ar latviešu mācībuvalodu reģionā. Daļa latgaliskās izcelsmes iedzīvotāju izjūt diskomfortu saziņā ar laviēšiem, it īpaši no citiem reģioniem, kā arī latgaliešu kultūras atbalsta trūkumu no valsts puses. Tas atstāj negatīvu iespaidu uz latviešu un latgaliešu un reģionu savstarpējām attiecībām. Autores novērojumi konferencēs un semināros, kā arī intervijas, ļauj secināt, ka viens no nacionālo attiecību uzlabošanās nosacījumiem Latgalē ir latgaliešu valodas un kultūras attīstības veicināšana.

Valoda, darba tirgus un uzņēmējdarbība

Valodas (valsts valodas, svešvalodas) zināšanas un valodas tīkli paplašina komunikācijas iespējas, veicina darbaspēka mobilitāti, konkurētspēju un cilvēkresursu attīstību, paplašina cilvēku izvēles

iespējas un tādejādi – veicina reģiona attīstību. Kādas valodas tiek uzskatītas par svarīgām darba tirgū Latgalē? Vai indivīdu valodiskās attieksmes un uzvedība atbilst modernajām darba tirgus prasībām? Vai valodu prasme ietekmē indivīdu sociālo statusu un nodarbinātību?

Pētījuma dati ļauj izdarīt pieņēmumu, ka kopumā tautība un latviešu valodas zināšanas Latvijā un Latgalē nav būtisks faktors, kas ietekmē cilvēku materiālo labklājību un nodarbinātības iespējas. Centrālās statistikas pārvaldes dati rāda, ka Latvijā bezdarbnieku nacionālais sastāvs ir līdzīgs iedzīvotāju sastāvam. Līdzīgas tendences rāda ir arī Daugavpils Nodarbinātības valsts dienesta filiāles dati. Bez tam, Daugavpils pedagoģiskās universitātes (DPU) Socioloģisko pētījumu laboratorijas 1997.gadā veiktās aptaujas dati rāda, ka 50% no Latvijas iedzīvotājiem uzskata, ka bagātība nav atkarīga no tautības, Respondentiem, kas uzskata, ka bagātība Latvijā ir atkarīga no tautības, visbiežāk min krievus (11% no kopējā respondentu skaita), 6% min latviešus, 5% - ebrejus, 7% - ārzemniekus, 2% - citas tautības (DPU, 1997). Sabiedrībā pausto viedokli par krievu labāku materiālo stāvokli, salīdzinot ar citām tautībām, daļēji varētu izskaidrot ar faktu, ka liela daļa uzņēmēju pēc tautības Latvijā, īpaši Latgalē, ir krievi. Latgalē šo situāciju var izskaidrot arī ar iedzīvotāju proporcijām starp tautībām reģionā, kur skaitliski vislielākā etniskā grupa ir krievi.

Lauka darbā ir atklājusies sociālo un etnisko tīklu ietekme uz iedzīvotāju pozīciju darba tirgū. DPU pētījumi rāda, ka Latgalē indivīdu sociālā apkārtnē, viņu attiecības ar darba devēju nereti lielākā mērā ietekmē viņu darbu un materiālo labklājību, nekā izglītība un prasmes. To varētu izskaidrot ar mazākām nodarbinātības iespējām Latgalē, salīdzinot par citiem Latvijas reģioniem, kā arī lielāku sociālo solidaritāti. Šiem tīkliem bieži ir etniskā nokrāsa. Pēc dažu interviju rezultātiem, latviešiem, kuri Latgales etniskajā sastāvā ir mazākumā, nereti paveras mazākas iespējas atrast darbu un paaugstināt savu sociālo statusu, nekā krieviem un citiem cittautiešiem. Darbojas “blata” sistēma, kad “*krievs krievam palīdzēs*”. Jāatzīmē, ka indivīda pozīcijas darba tirgū atkarība no viņa tuvākās sociālās apkārtnes un etniskajiem tīkliem, no vienas puses, sekmē indivīdu labklājību, mazina konflikta iespējas uz etniskās identitātes un valodas pamata, bet no otrās puses, - samazina starpkultūru komunikāciju un latviešu valodas apguves iespējas un motivāciju.

Pēc autores novērojumiem, etniskā faktora loma ir arī latviešu pozīcijā darba tirgū. Latvijā šis jautājums nav pietiekoši pētīts, un trūkst datu, piemēram, par valsts un pašvaldību institūcijās nodarbināto etnisko sastāvu. Tomēr autorei šķiet pamatots secinājums par to, ka iepriekš minētās institūcijās mazākumtautības ir maz pārstāvētas (UNDP, 1997) Par to liecina autores novērojumi valsts institūcijās Daugavpilī, kur lielākā daļa strādājošo, it īpaši augstos amatos, ir latvieši. Šī tendence prasa dziļāku izpēti, taču galvenie iemesli tam varētu būt cittautiešu nepietiekoša latviešu valodas prasme, neliela interese satrādāt valsts institūcijās, iespējas atrast darbu privātajā sektorā, kur reālā latviešu valodas prasme un praktiskais pielietojums nav būtisks.

Pētījuma “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” dati parāda, ka Latvijas sabiedrība nav etniski sadalīta, veidojas un attīstās etniski jauktie darba kolektīvi (BDN, 1998). Tomēr, kaut arī iedzīvotāju attieksme pret latviešu valodu ir mainījusies, valodu tirgū Latgalē latviešu valodas zināšanu praktiskā vērtība vēl nav stipri iesakņojusies. Starpkultūru komunikācijas valoda parasti ir krievu valoda, kas ir daļēji saistīts ar lielo krievu īpatsvaru, gan ar latviešu pieradumu sarunās ar cittautiešiem lietot krievu valodu. Ir vērojams latviešu valodas apguves ekonomiskās motivācijas trūkums, jo latviešu valodas prasme būtiski neietekmē sociālo pozīciju un labklājību.

Latviešu valodas pozīcijas ir īpaši vājas privātsektorā. Lauka darba gaitā ir iezīmējušās dažādas uzņēmēju startēģijas valodas neprasmes grūtību pārvarēšanā: etniski jaukto kolektīvu veidošana, darbinieku ar valodu prasmi pieņemšana darbā, valodu mācīšanās. Tomēr dominē pirmās divas tendences.

Pēc vietējo sociālo ekspertu atzinumiem, krievu valodas zināšanām Latgalē ir būtiska loma Latgales ekonomiskajā sadarbībā ar Krieviju. Tajā pašā laikā tika pasvītrots, ka iedzīvotāju latviešu valodas un svešvalodu nepietiekošās zināšanas ierobežo uzņēmējdarbības iespējas. Galvenie iemesli tam ir nepietiekoša komunikācijas attīstība starp reģioniem un ārzemēm, kā arī problēmas uzsākt biznesu. Valodu neprasme pastiprina uzņēmējdarbības orientāciju uz Krievijas tirgu un pastiprina uzņēmumu izolētību.

Jāatzīmē, ka latviešu valodas apguves un lietošanas sociāli ekonomiskās motivācijas trūkums Latgalē ir arī daļēji saistīts ar darba un karjeras iespēju trūkumu un nepietiekošām iespējām izmantot valodas zināšanas kā cilvēkresursu. Daudzi jauni izglītoti cilvēki ar labām valodu zināšanām vēlas aizbraukt no reģiona, kā rezultātā Latgalē atražojas iedzīvotāju atstumtība no pārējās Latvijas un profesionālisma trūkums. Nereti viens no valodas mācīšanās motīviem ir vēlme aizbraukt no Latgales. Tādejādi, valodas lietojums un sabiedrības integrācija Latgalē ir cieši saistīta ar ekonomiskās situācijas uzlabošanu, jaunu darba vietu radīšanu.

Reģiona iedzīvotāju valodas lietojuma prakses dažādu objektīvo un subjektīvo apstākļu ietekmē mainās lēnāk, nekā modernā Latvijas darba tirgus prasības. Latviešu valodas neprasme traucē pilnīgi izmantot cilvēkresursu potenciālu un ierobežo daudzu darba meklētāju iespējas atrast darbu. Pēc aptaujas “Valoda” datiem, tāpat kā visā Latvijā, Latgalē ir vērojama tendence samazināties respondentu skaitam (no 44,9% 1997.gadā līdz 37,1% - 1999.gadā), kas atzīmē, ka viņu latviešu valodas zināšanas ir “pilnībā pietiekamas” vai “visumā pietiekamas”, lai kārtotu ikdienas darījumus un pildītu darba pienākumus. Tas varētu norādīt uz latviešu valodas pozīciju nostiprināšanos Latvijā un uz vairāk izjūtamam ar latviešu valodas neprasmi saistīto diskomfortu.

Pēc aptaujas “Valoda” datiem (1999), 63% aptaujāto bezdarbnieku un darba meklētāju, kam dzimtā valoda nav latviešu, valsts valodu vai nu neprot vai prot zemākajā līmenī un tikai 37% latviešu valodu pārvalda brīvi vai vidējā līmenī. Šis bezdarbnieku zināšanu līmenis no nodarbinātības veicināšanas viedokļa nav labvēlīgs. Kā liecina Baltijas studiju centra 1999.gadā veiktās bezdarbnieku aptaujas rezultāti, latviešu valodas nepietiekošu prasmi par ļoti svarīgu vai svarīgu šķēršli darba meklēšanā uzskata 77% krievu un 69% citu nelatviešu. 61% no visiem aptaujātajiem bezdarbniekiem nepietiekošas latviešu valodas zināšanas uzskata par būtisku iemeslu, kāpēc cilvēkiem rodas grūtības atrast darbu (BSC, 1999). Nodarbinātības valsts dienesta (NVD) dati rāda, ka 2000.gada martā 17% no bezdarbniekiem Latgalē nebija valsts valodas prasmes apliecināšanas dokumenta. Saskaņā ar Latvijas likumdošanu, bez šā dokumenta bezdarbnieks nevar būt nosūtīts uz darbu.

Kopš 1998.gada NVD organizē bezdarbnieku latviešu valodas mācību kursus. Pēc NVD datiem, apmācību izgājušo skaits palielinājies no 900 1998.gadā līdz 1135 1999.gadā. Apmācība notiek arī darba meklētāju klubos, tā ir domāta vairāk valodas barjeras pārvarēšanai. Tomēr finansējuma trūkuma dēļ NVD nav iespējas organizēt apmācību daudziem bezdarbniekiem, kam tā ir nepieciešama, kā arī nodrošināt pietiekošu stundu skaitu.

Valoda, pilsonība un pilsoniska apziņa

Lai gan Latgalē ir liels nelatviešu īpatsvars, pilsoņu skaits veido 80,9% no kopējā reģiona iedzīvotāju skaita, kas ir lielāks nekā Rīgā (60,8%), Kurzemē (77,7%) un Zemgalē (79,4%), bet mazāks kā Vidzemē (89,3%). Tas izskaidrojams ar to, ka Latgalē dzīvojošās mazākumtautības ir vēsturiskas kopienas. Taču Daugavpilī LR pilsoņi veido tikai ap 65% no kopējā iedzīvotāju skaita.

Kā rakstīts Sabiedrības integrācijas koncepcijā, kopš referendumā un Pilsonības likuma grozījumu pieņemšanas 1998.gada 3.oktobrī. naturalizācijas pretendentu skaits ir pieaudzis (NP, 1999). Naturalizācijas pārvaldes (NP) Daugavpils nodaļā, kuras darbība aptver Daugavpils pilsētu un rajonu un Krāslavas rajonu, iesniegumu skaits ir pieaudzis apmēram par 300: no 634 1998.gadā līdz 957 – 1999.gadā (līdz 1998.gadam - aptuveni par 100 iesniegumiem gadā).

Kā secinājuši NP Daugavpils nodaļas speciālisti, Daugavpilī, Daugavpils rajonā un Krāslavas rajonā latviešu valodas nepietiekošas zināšanas ir viens no būtiskākajiem šķēršļiem naturalizācijā. Pēc NP Daugavpils nodaļas datiem, 13% no naturalizācijas kandidātiem no 1995. līdz 2000.gadam nenokārtoja latviešu valodas pārbaudījumu un nebija pielaisti pie Latvijas vēstures pārbaudījuma.

Ņemot vērā zemo latviešu valodas zināšanu līmeni nepilsoņu vidū, 2000.gada sākumā NP sadarbībā ar ASV nevalstisko organizāciju “Brīvības nams” (“Freedom House”) organizēja bezmaksas latviešu valodas kursus naturalizācijas pretendentiem. 2000.gada janvārī Latvijā apmēram 800 cilvēku mācījās latviešu valodu pēc 48 stundu programmas. Uz mācībām tika aicināti cilvēki, kas latviešu valodu vispār neprata. Tomēr, kā atzīmē NP Daugavpils nodaļas eksperti, šis stundu skaits Latgalē nav pietiekošs, un tikai ap 50% mācības beigušo Daugavpils pilsētas, Daugavpils rajona un Krāslavas rajona iedzīvotāju ir nokārtojuši naturalizācijas eksāmenu (vidēji Latvijā – ap 80%). Iniciatīvas palīdzēt naturalizācijas kandidātiem apgūt latviešu valodu, paplašināt apmācības iespējas būtu svarīgi veicināt arī turpmāk.

Lai gan Latgalē ir liels pilsoņu īpatsvars, pēc Latgales ekspertu atzinumiem un autores novērojumiem, Latgales iedzīvotāju vērtīborientācija nerāda labvēlīgus apstākļus nacionālās identitātes un pilsoniskās apziņas stiprināšanai. Lielai daļai Latgales iedzīvotāju ir raksturīga “orientācija uz Austrumiem” vai uz bijušo Latvijas PSR. Domājams, ka šo orientāciju pastiprina zems latviešu valodas līmenis nelatviešu vidū.. Tas izpaužas subjektīvo attieksmju un uzskatu līmenī. Pētījuma “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” dati rāda, ka cilvēkiem ar labākām latviešu zināšanām lielākā mērā ir raksturīga piederības sajūta Latvijas valstij, nekā tiem, kas latviešu valodu zina ļoti slikti vai vispār nepārvalda. To vidū ir vairāk tādu, kas uzskata Latviju par savu dzimteni, lepojas par to, pauž pozitīvāku attieksmi pret pienākumiem pret savu valsti (sk.dažus no šiem rādītājiem 2.tabulā). Iespējams, šādas atšķirības ir saistītas ar to, ka iedzīvotājiem ar labākām latviešu valodas zināšanām ir plašāki komunikācijas kanāli un mijiedarbība ar latviešiem, kas nosaka arī pozitīvāku attieksmi pret Latvijas valsti un tās politiku.

2.tabula. Latvijas iedzīvotāju, kam nav LR pilsonības, valstiskās identitātes rādītāji atkarībā no prasmes lasīt latviešu valodā (n=1484, %).

	Lasa brīvi (n=271)	Ar nelielām grūtibām var lasīt jebkurus tekstus (n=366)	Var saprast vienkāršus tekstus (n=584)	Lasīt neprot nemaz vai gandrīz nemaz (n=253)
Uzskata par savu dzimteni Latviju	74	65	51	44
Lepojas par savu valsti (“ļoti lepojas”, “drīzāk lepojas”)	61	54	48	52.1
Tic savai politiskajai ietekmei	19.5	18	17	10
Attieksme pret Latvijas iedzīvotāju pienākumiem pret valsti (“jāievēro vienmēr”)				
- Uzskata, ka jāievēro valsts likumi	79	80	86	83
- Jāzin valsts valoda	77	70	66	58
- Jāsvin valsts svētki	51	42	48	46
- Jāseko līdzī politiskajiem notikumiem	33	32	39	35
- Jāmaksā nodokļi	69	70	72	66
- Jāzin valsts himna, vēsture	60	45	48	49
- Jāciena valsts karogs	83	72	74	68
- Jābūt lojālam pret Latvijas valsti	77	68	73	66

Avots: Djačkova, 1998, 38.lpp. Tabulā ir izmantoti Baltijas datu nama veiktā pētījuma “Ceļā uz pilsonisku sabiedrību” rezultāti.

Viens no sociālo integrāciju veicinošajiem mehānismiem ir objektīvās informācijas pieejamība iedzīvotājiem. Multietniskajā sabiedrībā kopīgās informātīvās telpas veidošana veicina starpkultūru un starpreģionu komunikāciju. Latvijā kopīgās informātīvās telpas veidošanās un atsevišķu mediju objektivitātes problēma ir viens no faktoriem, kas traucē iedzīvotāju iespējas iegūt objektīvu informāciju un diskutēt par dažādiem sociālās un politiskās dzīves jautājumiem, neveicina sadarbību starp etniskajiem grupām un reģioniem.

Kaut arī socioloģisko aptauju dati rāda, ka pieaug to nelatviešu skaits, kas patērē masu medijus latviešu valodā, ir pamatota atziņa, ka iedzīvotāju masu medijus izvēlas lielākoties atkarībā no dzimtās valodas (Rancāne, 2000). Viens no iemesliem, kas kavē mediju izmantošanu latviešu valodā, neapšaubāmi ir nepietiekošas latviešu valodas zināšanas. Tomēr tas ir tikai viens no iemesliem. Līdzdalības novērojumi rāda, ka cittautiešiem ne vienmēr ir interese par notikumiem Latvijā, viņi izmanto pamatā Krievijas masu medijus, kaut arī ir pieejami Latvijā ražotie masu mediji krievu valodā. Informācijas saturs, prioritātes un vērtīborientācijas starp latviešu valodā un krievu valodā iznākošajiem medijiem, īpaši preses izdevumiem, nereti ir visai atšķirīga, kas nesekmē sabiedrības integrāciju. Bez tam, gan latviešiem, gan cittautiešiem Latgalē bieži vien pietrūkst kvalitatīvu un modernu informācijas tehnoloģiju finansiālo atbalstu dēļ. Tādejādi, atražojas Latgales iedzīvotāju atstumtība no Rīgas un pārējiem reģioniem, Latvijas valsts un tās politikas.

Domājams, ka krievu valodas izmantošanai masu medijos Latgalē būtu svarīga loma kopējās objektīvās informatīvās telpas veidošanās procesā. Tas stiprinātu nelatviešu interesi par Latviju,

veicinātu aktīvāku līdzdalību valsts dzīvē. Tajā pašā laikā svarīga latviešu valodas vides un pozīciju stiprināšanās.

Valodas tīklu attīstība un to veicinošie aģenti Latgalē

Ņemot vērā latviskās vides trūkumu Latgalē un lielas iedzīvotāju daļas atsvešināšanos no Latvijas valsts un latviešu kultūras, reģionā būtu svarīgi attīstīt dažādus sociālos tīklus, kuri ne tikai sekmē starpkultūru komunikāciju, bet arī valodu apguvi. Iespējas apgūt un praktiski pielietot valodas zināšanas ietekmē daudzi sociālie aģenti - indivīdi, grupas, sociālie institūti, kuri veido indivīda komunikatīvo telpu: ģimene, draugi, paziņas, izglītības iestādes, darbs, valsts iestādes, masu mediji, nevalstiskās organizācijas (NVO) u.tml. No vienas puses, šo komunikatīvo tīklu attīstību ietekmē valodu prasme, taču no otrās puses, valodiskās komunikācijas iespējas lielā mērā ietekmē arī šo aģentu pieejamība.

Lauka pētījuma laikā ir "atklājušies" tādi valodas tīkli, kā NVO, izglītības, kultūras un atpūtas pasākumi, valodas nometnes, bērnu ārpusklases nodarbības, pulciņi, sadarbība starp latviešu un krievu skolām, projekta darbs, svētki u.c. Latgalē būtiski sociālie tīkli, caur kuriem varētu būt pārvarēta atsvešināšanās un notikt valodas apguve ir daudznacionālās kultūras potenciāla izmantošana – dažādu tautību kolektīvu sadarbība. Jāveicina arī latviešu kultūras attīstība, kas sekmētu latviskās vides paplašināšanos. Novērojumi Daugavpilī rāda, ka latviešu valodas vides trūkumu pastiprina, piemēram, laikrakstu un grāmatu trūkums latviešu valodā. Daugavpils valsts teātrī nedarbojas latviešu trupa. Daudzi vietējie eksperti uzsvēra valsts nelīdzsvarotu reģionālo politiku - saiknes trūkumu starp Rīgas un Latgales institūcijām, zinātniekiem, projektiem, sabiedriskajiem pasākumiem, kā arī latviešu nepietiekošu aktivitāti savas kultūras uzturēšanā un attīstības veicināšanā.

Zīmīgi, ka Latgalē palielinās dažādu institūciju loma valodas un integrācijas problēmu risināšanā. Attīstās sadarbība starp dažādām institūcijām: LVAVP, NVO, masu medijiem, Naturalizācijas pārvaldi, Nodarbinātības valsts dienestu, skolām. Turpmāk būtu svarīgi šo sadarbību stiprināt, piesaistot lielāku pašvaldību un uzņēmēju atbalstu sabiedrības integrācijas veicināšanā.

LVAVP ir būtisks aģents, kas veicina ne tikai latviešu valodas apguvi, bet arī valodiskās vides radīšanu, indivīdu sociālo kontaktu paplašināšanos, Latgales kontaktu ar citiem reģioniem uzturēšanu. Darbojas arī citi latviešu valodas un svešvalodu centri, piemēram, Daugavpilī tādu ir ap 15. Tomēr aktuāla ir šo centru mācību kvalitātes uzlabošanās. Domājams, valodas apguves centriem būtu jāpaplašina mācību auditorija, vairāk iesaistot bezdarbniekus, uzņēmējus, jauniešus u.c.grupas.

Pakāpeniski veidojas un nostiprinās NVO sektors Latgalē, kas spēlē aizvien lielāku lomu sabiedrības integrācijas veicināšanā. Piemēram, Daugavpilī darbojas 3-5 NVO, kas nodarbojas ar etnisko jautājumu risināšanu. Ir bijuši uzņēmēti dažādi NVO sabiedrības integrācijas projektu konkursi. Tomēr NVO attīstību kavē finansējuma trūkums, pašvaldību atbalsta trūkums, kā arī sabiedrības nepietiekoša informētība par NVO darbību.

Latvijas integrācija Eiropas Savienībā varētu veicināt sociālo un valodisko tīklu paplašināšanos, kas globalizācijas procesa apsākļos iegūst aizvien lielāku lomu. Lauka pētījuma laikā tika

atzīmēts, ka viens no LR pilsonības iegūšanas un valodu apguves cēloņiem šodien ir darbs un mācības ārzemēs, tūrisms.

Galvenie secinājumi

Valodu prasme ir svarīgs cilvēkresurss, kas paplašina iedzīvotāju iespējas iesaistīties valsts sociālajā, ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē. Latviešu valodas zināšanu stiprināšanās Latgalē palielinās komunikāciju starp Latgali un citiem reģioniem, kas ir būtiski reģiona ekonomikas un uzņēmējdarbības attīstībā. Latviešu valodas paplašinās iedzīvotāju izvēles iespējas darba tirgū, sekmēs sociālās izolētības pārvarēšanu, paplašinās indivīdu iespējas piedalīties sociālajās diskusijās, veicinās vērtību kopības apdziļināšanos sabiedrībā. Būtiski priekšnoteikumi valodiskajai integrācijai Latgalē ir iedzīvotāju pozitīvā attieksme pret latviešu un citu valodu zināšanām, kā arī valodu prasmes uzlabošanās. Latvijas sabiedrība nav etniski sadalīta, veidojas un attīstās dažādi valodas tīkli; tos būtiski paplašināt un attīstīt arī turpmāk.

Latgaliešu valodas attīstības un praktiskā pielietojuma veicināšana sekmēs latgaliešu izcelsmes iedzīvotāju etniskās pašapziņas celšanos, etnisko attiecību uzlabošanos starp latviešiem un latgaliešiem reģionā un valstī, Latgales kultūras savdabību un kultūras potenciāla saglabāšanos un attīstību.

Neapšaubāmi, arī krievu valodai Latgalē tagad un turpmāk būs svarīga loma (kas ar saistīts ar Latgales etniskā sastāva īpatnībām) dažādās dzīves sfērās, tai skaitā ekonomikas jomā. Krievu valodai ir jābūt arī lietotai informatīvās telpas veidošanā iedzīvotāju, kuri dažādu apstākļu dēļ nezina latviešu valodu. Savukārt angļu valodas un citu svešvalodu zināšanas sekmētu iedzīvotāju konkurētspējas darba tirgū palielināšanos, reģiona iedzīvotāju komunikācijas tīklu un ekonomiskās sadarbības palielināšanos ar ārzemēm, globalizācijas procesu paātrināšanu Latgalē.

Atsauces

1. Baltijas datu nams. 1997.gada novembris – 1998.gada janvāris. Ceļā uz pilsonisku sabiedrību. Latvijas iedzīvotāju aptauja.
2. Baltijas Datu nams, Latviešu valodas apguves valsts programma. Valoda. 1997, 1998, 1999. Latvijas iedzīvotāju aptauja.
3. Baltijas studiju centrs. 1999. Darba tirgus izpēte.
4. Djačkova S. 1998. Valsts valodas zināšanu ietekme uz nelatviešu integrāciju Latvijas sabiedrībā. Bakalaura darbs. Zinātniskā vadītāja – Dr.soc.B.Zepa. LU Socioloģijas katedra
5. Dodd C.H. 1995. Cultures of Linguistic Diversity/ Dynamics of Intercultural Communication. 4th ed. Wm.C.Brown Com-ns, Inc. WCB Brown & Benchmark Madison, Wisconsin, Dubuque, Iowa. Pp.131-151.
6. Finlayson A. 1999. Language/ Contemporary Social and Political Theory. An Introduction. Open University Press, Buckingham, Philadelphia. pp.47-69
7. Gellner E. 1983. Nations and Nationalism. Basil Blackwell Ltd, pp.150
8. Habermass J. 1984. The Theory of Communicative Action. Reason and the Rationalization of Society. Volume one. Polity Press. Pp.465.
9. Меньшиков В. 1997. Отчет о социологическом исследовании./ Pol Kolsto (ed.). Nation Building and Ethnic Integration in Bipolar Post-Soviet Societies: The Cases of Latvia and Kazakstan.
10. Naturalizācijas pārvalde. 1999. Sabiedrības integrācija Latvijā. Koncepcija.
11. Rancāne A. 2000. Masu saziņas līdzekļi – informācijai Latgalē/Tagad. LVAVP Informatīvais biļetens.11.-12.lpp.
12. Shibutani I., Kwan K.M. 1965. Ethnic Stratification. A Comparative Approach. The Macmillian Company, Collier Macmillan Limited, London, pp.626

13. Tisenkopfs T., Djačkova S., Šņitņikovs A. 1999. Latgales reģiona sociālās un ekonomiskās attīstības rādītāji. LU Socioloģijas katedra.